

ПӘН БОЙЫНША ГЛОССАРИЙ

<i>Грамматика</i>	гректің «grammatika», «gramma» – әріп, жазу деген сөздерінен шыққан. Грамматика ұғымы, біріншіден, тілдің құрылымы, яғни морфологиялық және синтаксистік категориялар, сөз тұлғалары мен синтаксистік құрылымдар, сөзжасам тәсілдерінің жүйесіне; екіншіден, тіл құрылымын зерттейтін тіл білімінің бір саласына; үшіншіден, жеке грамматикалық категориялардың қызметіне қатысты қолданылады.
<i>Грамматикалық ұғымдар</i>	Грамматикалық бірліктердің тілдік табиғатын, өзара байланысы мен қызметін, арақатынасын айқындау негізгі грамматикалық ұғымдармен тікелей байланысты. Грамматикалық ұғымдар мен олардың түрлерін анықтауда түрліше көзқарастар кездеседі. Мәселен, К. Аханов тілдегі негізгі грамматикалық ұғымдарға грамматикалық мағына, грамматикалық форма, грамматикалық тәсіл және грамматикалық категорияларды жатқызса, Ә. Хасенов бұл ұғымдарды грамматиканың негізгі нысаны ретінде қарастырады.
<i>Грамматикалық мағына</i>	сөздің нақтылы лексикалық мағынасымен жарыса отырып, сол лексикалық мағынаны айқындай, саралай түсетін я сөйлемдегі басқа сөздермен қарым-қатынасқа түсу нәтижесінде туатын жалпы мағынасы
<i>Грамматикалық форма</i>	грамматикалық мағынаның қалыпты көрінісін білдіретін тілдік белгі
<i>Грамматикалық категория</i>	өзара тектес, мәндес, ыңғайлас, әрі бір-біріне қарама-қайшы мәндегі бірнеше грамматикалық мағынада тұрып, белгілі бір грамматикалық топтағы сөздердің түрлену жүйесі ретінде ерекшеленеді.
<i>Синтетикалық тәсіл</i>	Бұл тәсіл түрінде туынды сөз жасауға лексикалық бірлік пен қосымша қатысады.
<i>Аналитикалық тәсіл</i>	бұл тәсілде жұрнақ қатыспайды, тек екі, я одан да көп лексикалық бірліктер ғана сөз жасаушы тұлға қызметін атқарады. Аналитикалық тәсілде екі (я одан да көп) сөз бір-бірімен тіркесіп, жаңа лексикалық мағыналы сөз жасайды. Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған сөз күрделі сөз деп аталады.

<i>Лексика-семантикалық тәсіл</i>	бұл тәсіл арқылы жасалған сөздердің құрамы, тұлғасы ешбір өзгеріске түспейді, өзгеріс тек сөздің мағынасында ғана болады. Сөз дыбыстық, морфемдік құрамын сақтай отырып, тілдегі бұрынғы қолданылып жүрген мағынасының үстіне жаңа мағына қосып алады, тілде жаңа мағынасында да қолданыла береді. Сөздің тек мағынасында ғана өзгеріс пайда болады.
<i>Атауыш сөздер</i>	өмірде кездесетін ұғымдар мен түсініктерді не тікелей, не жанама білдіріп, олардың атауы ретінде қабылданатын және қолданылатын, өздеріне тән толық лексикалық мағынасы, қалыптасқан дыбыстық құрамы мен тұлғасы бар, сөйлемде өздігінен мүше бола алатын сөздер.
<i>Көмекші сөздер</i>	дербес лексикалық мағыналары солғынданған немесе мүлдем жойылған, соның нәтижесінде мағыналық дербестігінен айрылған, сөйлемде өз алдына дербес мүше бола алмайтын, атауыш сөздермен селбесіп жұмсалатын сөздер. Олар грамматикалық даму нәтижесінде лексикалық мағыналарынан айрылып, көмекші сөздер қызметін атқарады.
<i>Түбір</i>	Сөздің түп мағынасын беретін бөлшегі.
<i>Анализм</i>	(грек. analysis жіктелу, ыдырау) – сөздің негізгі (лексикалық) және қосымша (грамматикалық, сөзжасамдық) мағыналарын ажыратып білдіретін, синтетизмге, яғни бір сөздің құрамындағы бірнеше морфеманы біріктіретін тіл құрылымының бір-біріне қарама-қарсы типологиялық қасиеті. Егер синтетизмде бірнеше морфема бір сөздің құрамында біріктірілсе, анализмде сөздің морфологиялық тұрақты құрамы мен аналитикалық құрылымдар бір-біріне қатысты болады.
<i>Аналитикалық форма</i>	(грек. analytikos жіктелген, дараланған, латын.) – құрамы негізгі атауыш және көмекші жеке сөздерден тұратын грамматикалық форма. Аналитикалық форма сөздің синтетикалық формаларымен қатарласа, жарыса жүріп, белгілі бір грамматикалық категорияның категориялық формаларының қатарына енеді
<i>Аналитикалық формант</i>	сол форманың жасалуына негіз болатын күрделі морфологиялық құрылым.
<i>Модаль сөздер</i>	Жеке лексикалық мағынасы болмаса да, өзі қатысты сөзге не сөйлемге қосымша грамматикалық мағына үстейтін немесе ойға қатысты қосымша модальділік мәнді білдіретін сөздер. модаль сөздер деп аталады
<i>Транспозиция</i>	(латын. орын алмастырушы) – парадигмалық қатардағы бір форманы одан өзгеше басқа форма орнына пайдалану; кең мағынада кез келген

тілдік форманың ауысуын; тар мағынада бір сөз табындағы сөздің басқа сөз табына ауысуын не сол сөз табының қызметін атқаратынын білдіреді.